

MIDDELEEUWSE, ROMEINSE EN MODERNE PIJPAARDEN BEELDJES

Op de Halderse Akkers te St. Michielsgestel werd in oktober 1962 tussen allerlei fragmenten van Romeins aardewerk en puin van latere tijden ook een kleine pijpvaard voorstelling gevonden. Het reliëf, waarvan hoofd en voeten ontbreken, is waarschijnlijk niet groter geweest dan 3½ cm. Het stelt een mannefiguur voor met een lendendoek, terwijl de beide handen een stok (rietstengel? vaantje?) vathouden; vermoedelijk is het een voorstelling van een Ecce Homo of een Verrezen Christus.

Bij een nader onderzoek naar de oorsprong van dergelijke pijpvaard beeldjes en reliëfs ¹⁾ bleek, dat niet slechts de techniek van de „beelddrucker” die reeds in de 14de en 15de eeuw te Keulen en Utrecht werkten, maar ook andere facetten een grote overeenkomst vertonen met de kleine terracottabeeldjes, die in de Romeinse tijd vooral te Keulen werden vervaardigd. Ook deze Romeinse beeldjes zijn hol en bestaan uit twee helften, die op elkaar gedrukt en daarna in de oven zijn gebakken. Hierbij komen eveneens zowel religieuze als profane voorstellingen voor en het kleuren van de beeldjes was ook toen een gebruikelijk procedé. Evenals de beeldjes van de latere „hijlighenbackers” staan de Romeinse beeldjes bijna alle op een voetstuk, dat meestal vierkant en soms rond is; sommige voetstukken zijn enigszins versierd. De primitieve Romeinse beeldjes uit Keulen waren gemaakt van witte pijpvaard, die van Altrier tussen Luxemburg en Echternach van witte of geelachtige pijpvaard ²⁾, terwijl Trier meer roodachtige beeldjes leverde. Zij werden in massaproductie vervaardigd en waren bestemd voor populaire devoties. Men gebruikte ze tot versiering van de woningen, als ex-voto in de heiligdommen en ook in graven zijn zulke beeldjes aangetroffen. De meeste terracottabeeldjes uit de Romeinse tijd, die in Nederland en België zijn gevonden, zijn wit van kleur en dus hoogstwaarschijnlijk ingevoerd uit Keulen, dat in de 2de eeuw een belangrijk centrum van terracotta-industrie was. Pijpaarden Romeinse beeldjes zijn o.a. gevonden te Vetera (bij Xanten), Tongeren ³⁾ en Arentsburg (Voorburg) ⁴⁾; het rijksmuseum-Kam te Nijmegen bezit talrijke beeldjes van goden, godinnen, kinderen en dieren ⁵⁾. In Noord-Brabant zijn dergelijke beeldjes bekend uit Veldhoven ⁶⁾,

1) Brabants Heem 1962, p.54-57: „Pijpaarden beeldjes”.

2) J.Dheedene, Altrier - Un atelier de figurines en terre cuite?, in Helinium I, 1961, p.211-222.

3) H.v.d.Weerd, Inleiding tot de Gallo-Romeinse archaeologie der Nederlanden, 1944, p.198-205, pl. XXV. Catalogoog tentoonstelling Tongeren 1958, o.a. no. 141-156.

4) J.H.Holwerda, Arentsburg, Leiden 1923, p.141-142, afb. 102 en 107.

5) Gids 1930, p.58-60.

6) J.Dheedene, Een Diana-terracottafiguur uit Veldhoven in Brabantia VIII, 1959, p.240-245.

Grave en Berchem 7).

Reeds in 1842 merkte C. Leemans op, dat er niet slechts in de vorm en het materiaal van de Romeinse en middeleeuwse beeldjes een grote overeenkomst bestaat, maar ook in de vindplaatsen van beide groepen 8). Dat de middeleeuwse beeldjes zo vaak worden aangetroffen op woonplaatsen uit de Romeinse tijd vindt zeker ook een verklaring in het feit, dat op opgravings-terreinen ieder gevonden scherfje wordt bewaard en onderzocht. De middeleeuwse beeldjes hebben een ruime verspreiding gekend, al zijn zij (nog) niet overal gevonden. De pijparden beeldjes in het museum te Utrecht zijn grotendeels afkomstig uit Utrecht zelf, maar er zijn ook enige beeldjes gevonden te Vechten en te Wijk-bij-Duurstede 9). In de verzameling van het Aartsbisschoppelijk Museum bevinden zich pijparden 15de-eeuwse beeldjes, gevonden te Utrecht, Oldenzaal en bij Dordrecht 10). Te Rossum, waar in de middeleeuwen een klooster op oude Romeinse grondslagen werd gebouwd, zijn enige fragmenten van een Madonna en een andere heilige aangetroffen 11). Te Halsteren bij Bergen-op-Zoom werden in 1800 ongeveer 200 beeldjes gevonden, waarschijnlijk van het Kind Jezus met de wereldbol in de linkerhand; of deze ter plaatse waren vervaardigd of slechts daar verhandeld werden als pelgrimssouvenirs, was niet meer te achterhalen 12).

De firma Goedewagen te Gouda heeft in de twintiger jaren van onze eeuw met verlof van het Utrechtse museum nieuwe afgietsels van de oude vormen in groten getale in de handel gebracht, o.a. beeldjes van de H.H. Maria, Petrus, Barbara en Catharina 13); niet elk gevonden pijparden beeldje stamt dus uit de middeleeuwen.

Vorig jaar werd te Hilvarenbeek een stenen beeldje gevonden van St. Jan, met adelaar, boek en ganzeveer; het is in het bezit van Dr. H. A. M. Ruhe aldaar. Het beeldje, 7½ cm hoog, is gedeeltelijk geglazuurd, niet van pijp-arde vervaardigd, niet in de oven gebakken en valt dus buiten de hier besproken groep.

W. KNIPPENBERG

7) A.W.Bijvanck, *Excerpta romana*, d.III, 's-Gravenhage 1947, p.73. G. Beex, *Op de Lallenberg te Berchem*, in *Brabants Heem* VII, 1955, p.105-118.

8) C.Leemans, *Romeinse oudheden te Rossem*, Leiden 1842, p. XVI s.

9) *Cataloog Museum te Utrecht* 1878, p.111-123.

10) *Beeldhouwkunst Aartsbisschoppelijk Museum Utrecht*, 1962, no.54-59, 84 en 89-91; no 90: een beeldje in een versierd doosje. Een dergelijk wit pijparden beeldje van O.L.Vrouw, 6½ cm hoog, bevestigd in een ovaal spanen doosje, inwendig versierd met pailletten, kraaltjes e.d., bevindt zich in de verzameling van het Bisschoppelijk Museum te 's-Hertogenbosch.

11) Leemans, l.c., p.120-123, afb.204-211.

12) Leemans, l.c.

13) *De Maasbode*, Av. 29 december 1922: "Heiligenbeeldjes. Een oude industrie".